

KØBENHAVNS MUSEUM, 2016

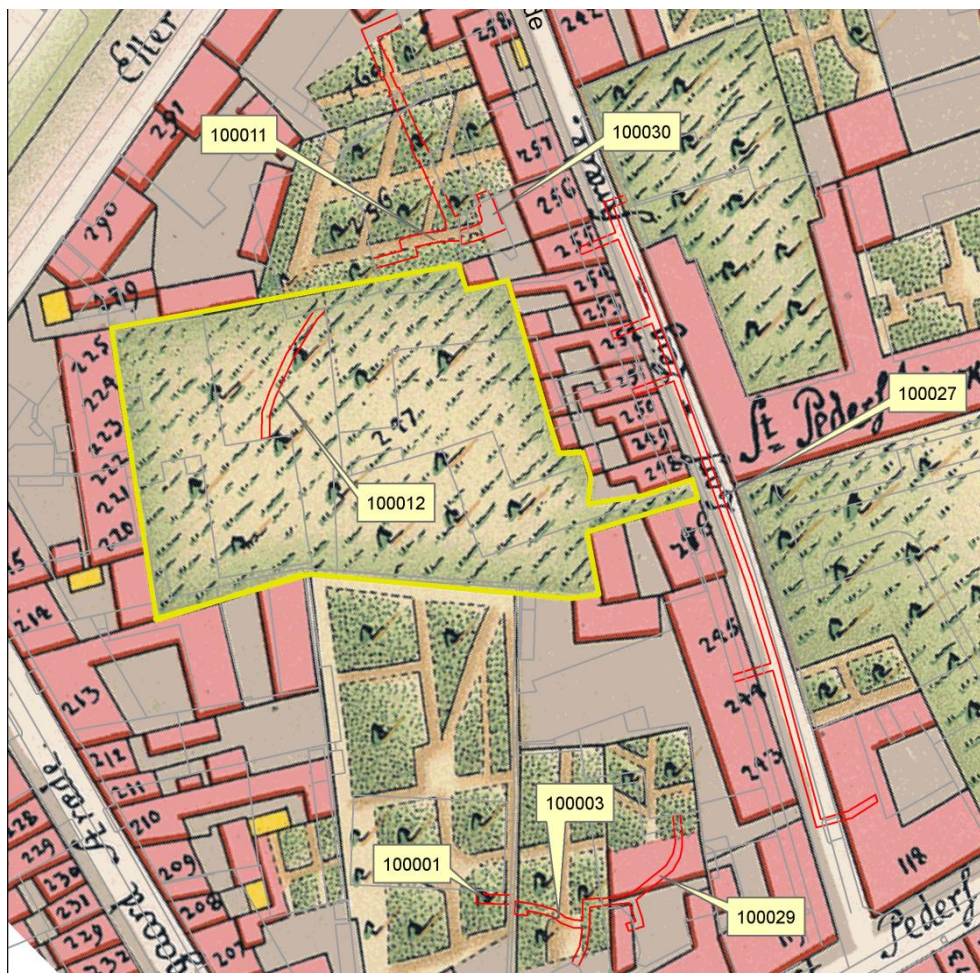
# Larslejsstræde

KBM4048

Slots- og Kulturstyrelsens J.nr.: 2014-7.24.02/KBM-0005

Vor Frue Sogn, Sokkelund Herred, Københavns Amt,

Sted- og Sb-nummer: 020306-580



Mikkel B. Siebken

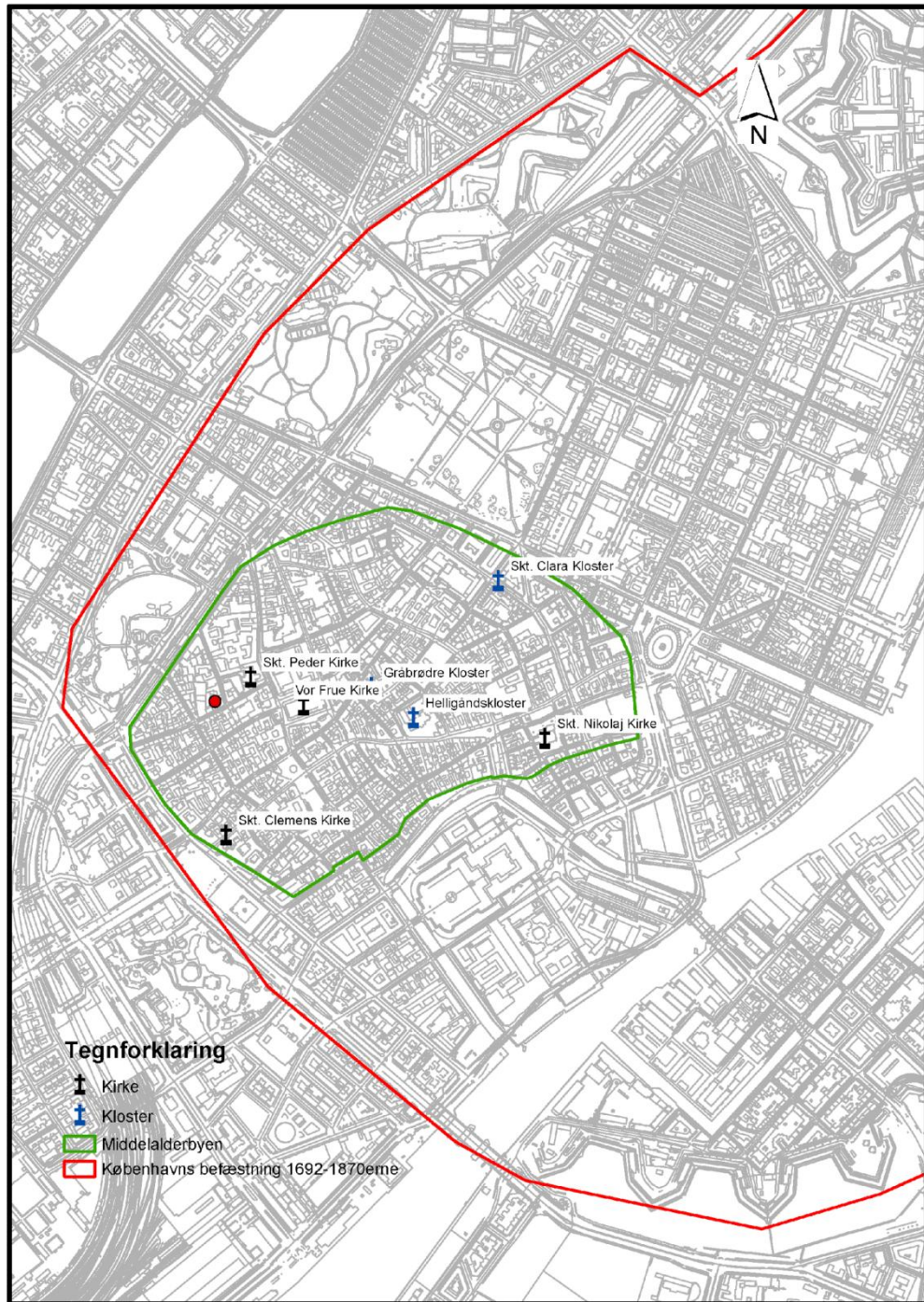
**KØBENHAVNS MUSEUM**  
MUSEUM OF COPENHAGEN

Københavns Museum  
Vesterbrogade 59  
1620 København V  
Telefon: +45 33 21 07 72  
E-mail: [museum@kff.kk.dk](mailto:museum@kff.kk.dk)  
Københavns Museums hjemmeside: [www.copenhagen.dk](http://www.copenhagen.dk)  
© Københavns Museum 2016

# Indholdsfortegnelse

1	Abstract .....	5
2	Undersøgelsens forhistorie .....	6
3	Administrative data og udgravningsdata .....	9
3.1	Administrative data .....	9
3.2	Udgravningsdata .....	9
4	Kulturhistorisk baggrund og områdets naturforhold .....	11
4.1	Kulturhistorisk baggrund.....	11
4.2	Topografi, terræn og undergrund .....	12
5	Centrale problemstillinger.....	13
6	Udgravningsmetode .....	14
6.1	Arkæologisk udgravningsmetode .....	14
6.2	Målesystem .....	14
6.3	Fundindsamling og -håndtering.....	14
6.4	Prøvestrategi og metoder .....	14
6.5	Digital registrering og lagring.....	14
7	Undersøgelsens resultater .....	18
7.1	Grøft 100001 .....	19
7.2	Grøft 100003 .....	22
7.3	Grøft 100029 .....	22
7.4	Grøft 100011 .....	24
7.5	Grøft 100012 .....	24
7.6	Grøft 100027 .....	24
7.7	Grøft 100030 .....	27
7.8	Fundmateriale.....	28
8	Diskuterende sammenfatning .....	29
9	Fremtidigt arbejde .....	30
10	Litteraturliste .....	31
11	Kontekstliste .....	32
12	Fundrapport og -liste .....	33
12.1	Referenser.....	36
13	Fundliste .....	37
14	Tegningsliste .....	39
15	Fotoliste .....	40
16	Oversigtsplan.....	41





Figur 1. Kort over København med markering af undersøgelsesområdet.

## 1 Abstract

Københavns Museum førte et arkæologisk tilsyn i forbindelse med at HOFOR skulle etablere fjernvarme på Larslejstræde fra nummer 2 til nummer 13 samt i baggårdene til Larslejstræde nummer 2 og Sankt Peders Stræde 10-12A. Det aktuelle område dækker delvist arealet, hvor den tidligere pestkirkegård tilknyttet Skt. Petri Kirke var placeret. Kirkegården var i brug i perioden 1711-1760. I forbindelse med tilsynet blev der ikke afdækket bevarede grave eller rester af humane skeletter. De registrerede lag, hvoraf enkelte kan stamme fra kirkegården, var relativt forstyrrede af senere byggeaktivitet (1700-1800-tallet). Flere fundamenter blev afdækket sammen med et omfattende og varieret fundmateriale.

<b>Arkæologiske perioder:</b>	1600-1930
<b>Anlæg og fund:</b>	Opfyldslag, havejord, fundament, keramik, porcelæn, glas
<b>Nøgleord:</b>	Pestkirkegård, haver, fundament

Museum of Copenhagen conducted an archaeological watching brief in relation to HOFOR's establishing of district heating at Larslejsstræde 2-13 and Sankt Peders Stræde 10-12A. The area of interest covers parts of the former plague cemetery connected to Skt. Petri Kirke. It was active in the years 1711-1760. No graves or human remains were uncovered. The observed deposits, of which some might relate to the cemetery, were to a large degree disturbed by later building activity (18<sup>th</sup>-19<sup>th</sup> century). Several parts of foundations were uncovered together with a substantial and varied finds material.

<b>Archaeological periods:</b>	1600-1930
<b>Constructions and finds:</b>	Dump layers, garden soil, foundations, ceramic, porcelain, glass.
<b>Keywords:</b>	Plague cemetery, gardens, foundations.

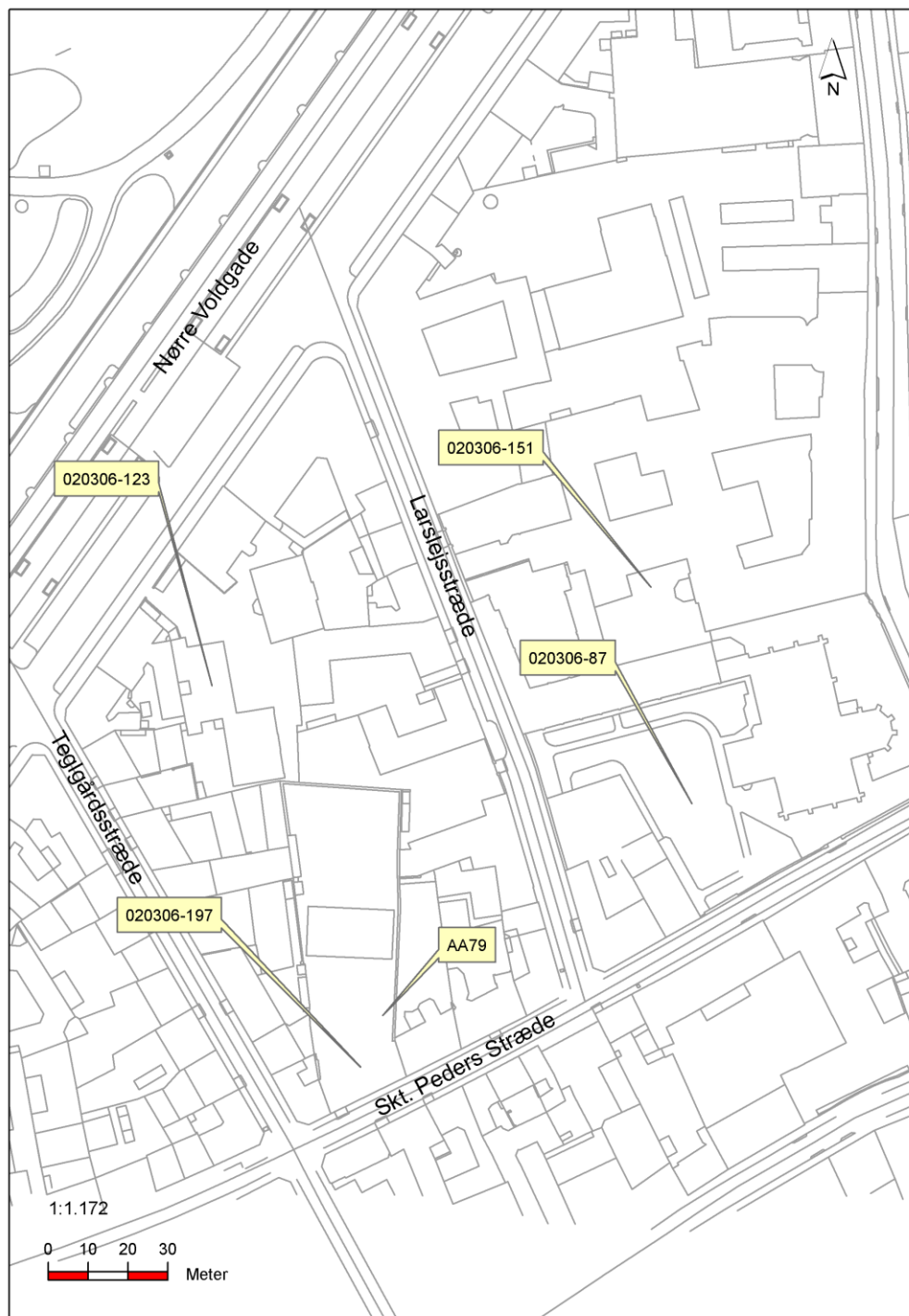
## 2 Undersøgelsens forhistorie

I det aktuelle område har der været udført indtil flere arkæologiske undersøgelser. De der er nævnt i tabel 1 er et udvalg fra nærområdet (se figur 2). Grunden Skt. Peders Stræde 14 med Valkendorfs Kollegium blev undersøgt af Charles Christensen i 1929, hvor flere bygningsrester fra hovedbygningen (kollegiet ud mod gaden) blev afdækket. I 1952 blev grunden undersøgt igen. I den forbindelse fremkom flere fundamenter, som relateres til auditoriebygningen, der lå længere tilbage på grunden, bag ved selve kollegiet. Grunden undersøgtes senest i 1999, hvor der fremkom yderligere murværk og kulturlag.

Der har været flere undersøgelser ved Skt. Petri Kirke i 1987, 1997 og senest i 2011. Ved undersøgelserne blev der afdækket dele af kirkegården og gravkapellernes bygningshistorie. Desuden stødte man på to støbegruber fra støbningen af kirkeklokker til kirken samt bygningsrester fra 1600-tallet. Telefonistindehaven, gården mellem gravkapellerne ved Skt. Petri Kirke, blev undersøgt i 1996 og der fremkom et fundament fra nyere tid. I 1994 og 1998 der fundet spredte knoglerester på grunden Nørre Voldgade 28 bag det nuværende Niels Brock. Det formodes, at knoglerne stammer fra pestkirkegården tilknyttet Skt. Petri kirke, som lå i karréen.

Sb-nr.	KBM-nr.	Lokalitet	År	Beskrivelse
020306-87	1810 3948	Skt. Petri Kirkegård	1987 1997 2011	Registrering af dele af kirkegårdens begravelser, kapelbygning fra 1600-tallet, 2 klokkestøbergruber samt 1600-tals bygning.
020306-197	2135	Valkendorfs Kollegium	1999	Registrering af murværk og derunder kulturlag, fra middelalder/ efterreformatrisk tid.
020306-123	1264 2054	Nørre Voldgade 28	1994 1998	Registrering af kulturlag fra 16-1700-tallet (KBM1264) samt spredte humane knogler fra Skt. Petri Kirkes pest- og fattigkirkegård, 1711-1760 (KBM2054).
020306-151	1659	Telefonistindehaven	1996	Registrering af fundament fra nyere tid.
		Skt. Peder Stræde 14	1929 1952	AA79. Registrering af murværk ved gravearbejde i gård, ukendt datering.

Tabel 1. Tidligere arkæologiske observationer i området.



Figur 2. Oversigt over tidligere undersøgelser.





## 3 Administrative data og udgravningsdata

### 3.1 Administrative data

01-04-2014	Museet modtager ledningsplan fra HOFOR.
16-04-2014	Museet modtager Slots- og Kulturstyrelsens godkendelse af budgettet.
23-05-2014	Der planlægges med opstart i juni.
23-06-2014	Museet modtager revideret plan.
30-09-2014	Museet modtager revideret ledningsplan.
24-11-2014	Feltarbejdet indledes.
07-05-2015	Feltarbejdet afsluttes.

Bygherre på projektet var HOFOR, der ligeledes, som bygherre, bekostede undersøgelsen jf. Museumslovens § 26 stk. 2, 1. pkt. om arkæologiske undersøgelser i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder.

Entreprenøren på projektet var KAMCO.

Beretningen og kommunikation med HOFOR, Slots- og Kulturstyrelsen og andre involverede parter forbundet med undersøgelsen er at finde i museets sags- og dokumenthåndteringssystem e-Doc.

Beretningen ligger endvidere på museets arkivdrev. Originaldokumentation opbevares

hos Københavns Museum under journalnummer "KBM4048 Larslejsstræde", internt journalnr. 3145.

En elektronisk kopi af beretningen fremsendes til Slots- og Kulturstyrelsen og til bygherre.

### 3.2 Udgravningsdata

Det arkæologiske tilsyn blev ført i perioden 24-11-2014 til 07-05-2015 af arkæolog Mikkel B. Siebken, som også stod for beretningen. Fundberetningen er skrevet af arkæolog Claes Hadevik. Museets ansvarshavende arkæolog var Niels Henrik Andreasen.

<b>KBM-nr. og internt journalnr.</b>	KBM4048, 3145
<b>Slots- og Kulturstyrelsen journalnr.</b>	2014-7.24.02/KBM-0005
<b>Amt</b>	København
<b>Herred</b>	Sokkelund
<b>Kommune</b>	København
<b>Kvarter</b>	Nørre Kvarter
<b>Sogn</b>	Vor Frue
<b>Periode for feltarbejde</b>	24.11.2014 – 7.5.2015
<b>Arkæologer</b>	Mikkel B. Siebken (fund: Claes Hadevik)
<b>Areal (m2) samt % af område</b>	301 m <sup>2</sup>
<b>Koordinatsystem</b>	DKTM 3
<b>Højdesystem</b>	DVR 90
<b>X-kordinater</b>	651495-651581
<b>Y-kordinater</b>	1173049-1173182
<b>Meter over havet</b>	8,65-8,97
<b>Bygherre</b>	HOFOR
<b>Hovedentreprenør</b>	KAMCO

Tabel 2. Administrative data og udgravningsdata.

## 4 Kulturhistorisk baggrund og områdets naturforhold

### 4.1 Kulturhistorisk baggrund

Den aktuelle karré ligger i den vestlige del af middelalderbyen lige syd for Nørre Voldgade. Området er domineret af Skt. Petri Kirke, som nævnes første gang i 1304.<sup>1</sup> På det tidspunkt havde sognet en udstrækning fra Nørregade i øst til volden mod vest og nord. Mod syd var sognet afgrænset af Gammeltorv og Vestergade. Larslejsstræde, som løber fra Nørre Voldgade til Studiestræde, kan ligeledes føres tilbage til middelalderen. Strædet har sit navn efter Laurids Leeg, som ejede en grund på strædets vestside. Han omtales som død i 1556. Fra Larslejsstræde ført en smal gang til Skt. Petri kirkegård.<sup>2</sup> På hver side af gangen lå boliger for kannikkerne ved Vor Frue Kirke. Den nordligste af gårdene blev efter reformationen i 1536 professorbolig og gangen fik navnet Pædagogii Stræde.

I 1680 overgår Skt. Petri Kirke til den tyske menighed. Ved den lejlighed blev de stående bygninger revet ned og det ældste af kirkens gravkapeller blev opført 1681. Samtidig udvides kirkegården og afgrænses af en mur mod Larslejsstræde. På den modsatte side af strædet havde kirkens menighed også indflydelse. I 1711 anlægges en *pestkirkegård* med adgang ved den grund, som i dag er nr. 9 (se fig. 4).<sup>3</sup> Området for pestkirkegården var den tidligere Baron Fuirens Have. I 1715 købte kirken en ejendom lige syd for pestkirkegården. Her opførtes Petri Kirkes Plejehus i 1737 - ejendommen bliver udvidet i 1754. Fra 1760 tages den ny assistents kirkegård på det nuværende Nørrebro i brug og pestkirkegården i Larslejsstræde sløjfes. I 1780-81 opføres Den Peltske Stiftelse på området. Stiftelsen var opkaldt efter sukkerraffinadør Abraham Pelt og var en tilføjelse til Petri Kirkes Plejehus. Den Peltske Stiftelse genopføres efter bombardementet i 1807, for derefter at blive revet ned i 1899 til fordel for den nu stående skolebygning tegnet af Frederik L. Levy. I 1937 opføres Det Petersenske jomfrukloster i Larslejsstræde nr. 9-11 - altså i området, hvor der tidligere var adgang til pestkirkegården (fig. 4).

I Skt. Peders Stræde udgjorde baggårdene til nr. 10-14 det sydligste område for tilsynet. I 1588 overtog Christoffer Valkendorf grunden nr. 14 med et gammelt stenhus ud mod gaden, hvor karmeliterne med Poul Helgesen havde haft et kollegie siden 1519.<sup>4</sup> Længere inde på grunden var der anlagt en auditoriebygning og have. Valkendorf satte bygningerne i stand og indrettede forhuset som kollegium for 16 studerende. Bygningen blev ramt af en bombe under belejringen af København i 1658 og i 1728 brændte store dele af forhuset, imens auditoriet gik fri. Bygningen sattes i stand, men forhuset brændte igen i 1795. Kollegiet overlevede atter, for endeligt at blive revet ned i 1865. Den nuværende bygning står længere tilbage på grunden. Den fungerer stadig som kollegium og blev opført 1866.

På nabogrunden nr. 12, lå Budolphi Kloster siden 1743.<sup>5</sup> Klosteret var oprettet via testamente af student Morten Nielsen Budolph i 1725 og havde for en kort periode haft adresse i Pustervig, indtil bygningen brændte i 1728. Fra 1936 ejer Det Københavnske Asylselskab bygningen i Skt. Peders Stræde og indretter den til børnehaven og fritidshjem.

---

<sup>1</sup> Steenberg 1945 s. 231

<sup>2</sup> Tønnesen 1988 s. 548

<sup>3</sup> Tønnesen 1988 s. 548

<sup>4</sup> Tønnesen 1988 s. 538

<sup>5</sup> Tønnesen 1988 s. 541

## **4.2 Topografi, terræn og undergrund**

Området ligger lige syd for den gamle voldlinje ved Nørre Voldgade og terrænet falder jævnt ned mod Gammeltorv. I baggårdene er det tydeligt, at indtil flere baghuse er sanerede og de stående bygninger er til tider stærkt ændrede. Under den moderne belægning ses primært havejord, redeponeret opfyld og raseringslag. Kun i få tilfælde fandtes mindre områder med en uforstyrret stratigrafi. Undergrunden blev ikke observeret i forbindelse med tilsynet.

## 5 Centrale problemstillinger

Den arkivalske kontrol af de berørte områder viste, at der med al sandsynlighed ville være mulighed for at udgrave dele af de opfylds- og kulturlag, som er aflejrede i området samt tidligere generationer af bebyggelse. Ligeledes har Skt. Petri Kirke haft en pestkirkegård fra 1711-1760 og det var muligt at anlægsarbejdet ville forstyrre dele af den. Der er tidligere fundet løse humane knogler i gården bag ved Niels Brock (Nørre Voldgade 28) hvilket giver en indikation af kirkegårdens placering, som også tydeligt fremgår af Geddes kvarterkort fra 1757 (fig. 4). At det er begrænset med arkæologiske fund, som indikerer kirkegårdens udstrækning, kan være resultatet af de mange forstyrrelser og ombygninger i området.



## 6 Udgravningsmetode

### 6.1 Arkæologisk udgravningsmetode

Anlægsarbejdet i Skt. Peders Stræde og Larslejsstræde foregik inden for normal arbejdstid. Tilsynet blev ført periodevist, da der var flere ophold i projektet. Alt gravearbejdet blev udført med maskine.

### 6.2 Målesystem

Al opmåling blev foretaget manuelt på grund af det dårlige signal til museets GPS langs husmurene. Plantegninger og notater findes i museets arkiv under sagen "KBM4048 Larslejsstræde".

### 6.3 Fundindsamling og -håndtering

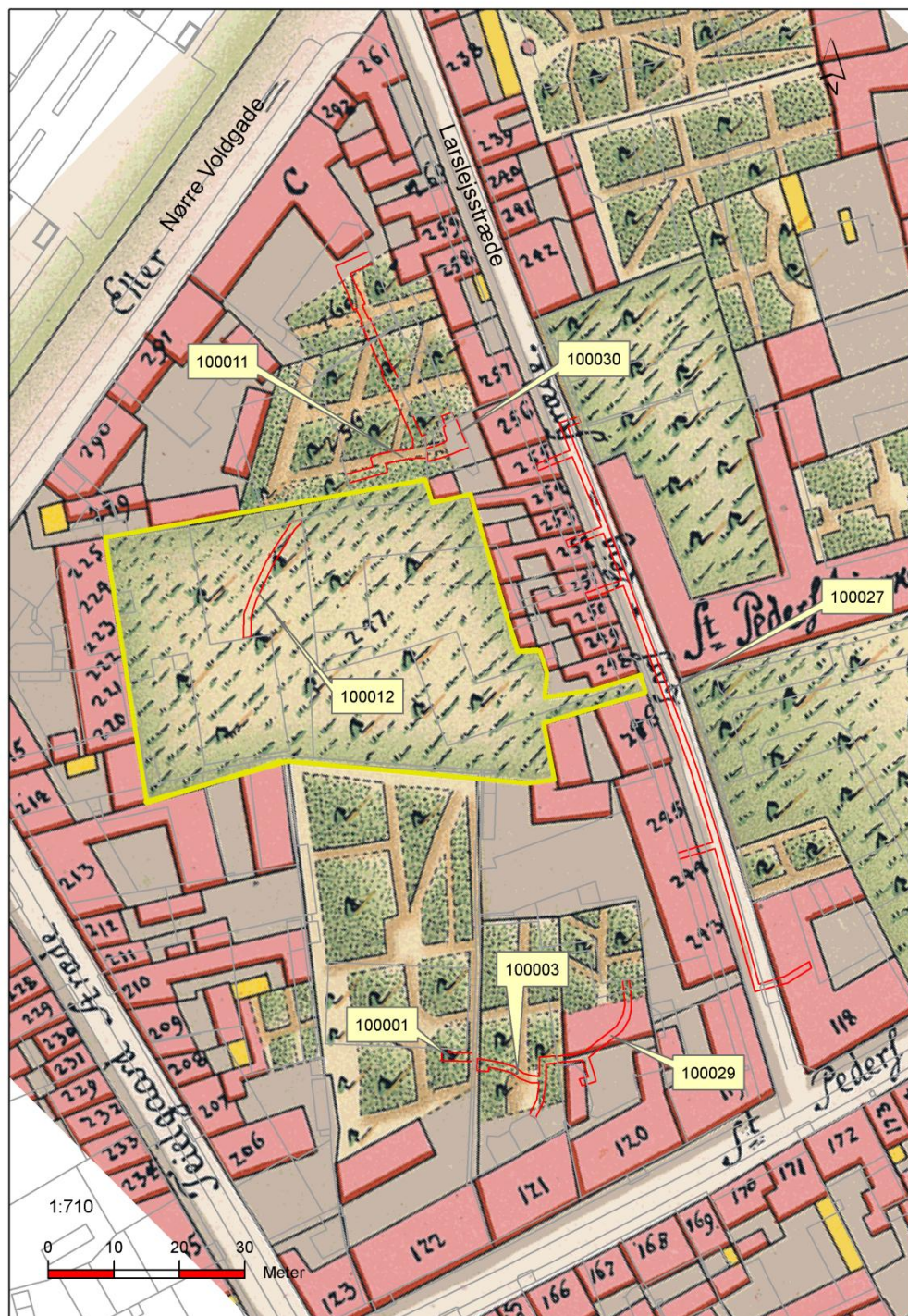
Alle fund indsamlet i forbindelse med tilsynet, er kategoriseret som løsfund og relateret til de enkelte grøfter.

### 6.4 Prøvestrategi og metoder

Der blev ikke udtaget naturvidenskabelige prøver i forbindelse med tilsynet.

### 6.5 Digital registrering og lagring

Den manuelle opmåling af grøfterne blev overført til museets registreringssystem IntraSIS under sagsnummer K2014:10. Grøfter og anlæg er georefereret i ArchMap, hvorefter shape-filerne er eksporteret til IntraSIS. Plantegninger og fotos er relateret i IntraSIS-projektet, som er lagret på museets server.

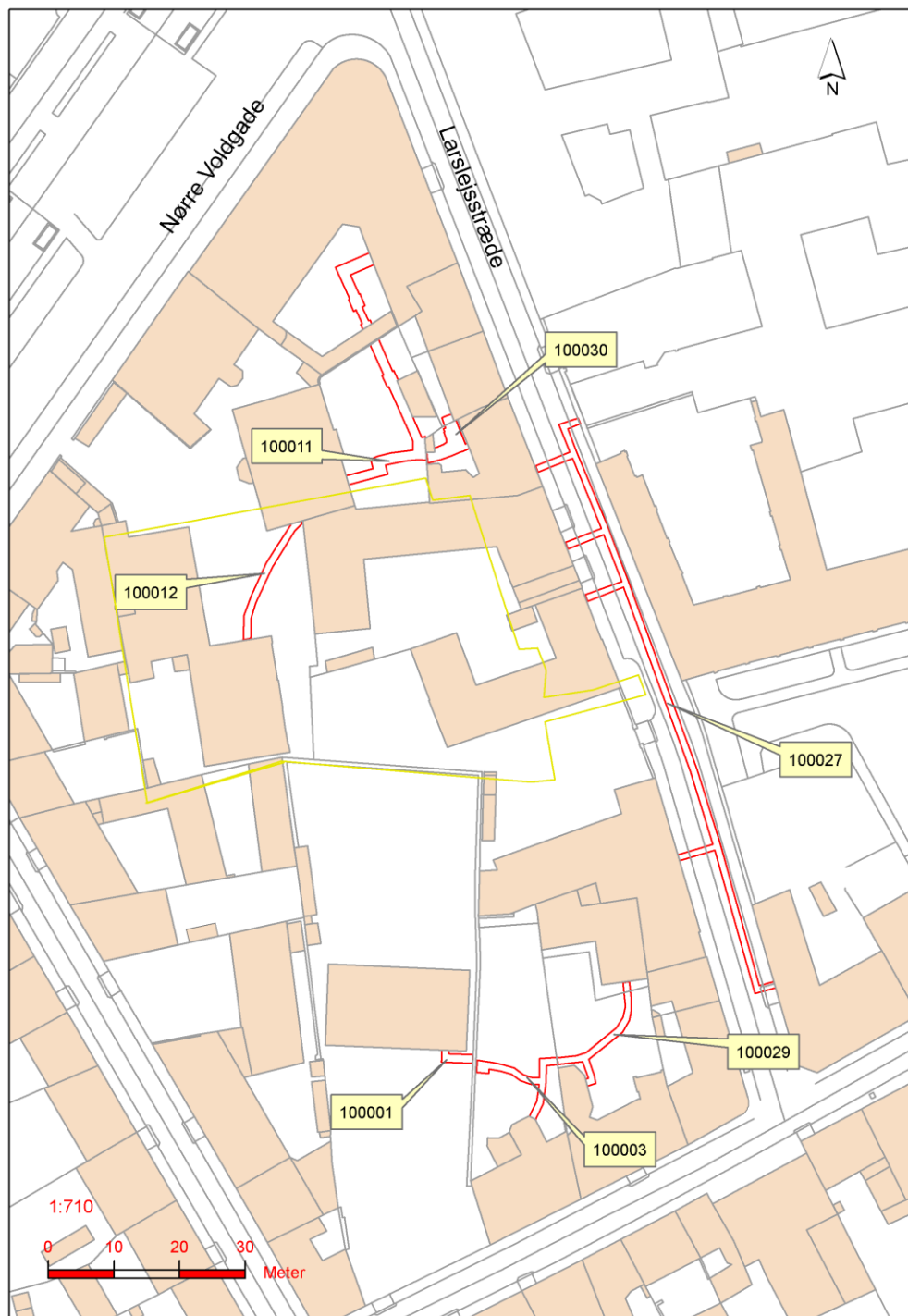


Figur 4. Oversigt over grøfterne og deres placering i forhold til Geddes kvarterkort fra 1757. Området for pestkirkegården er markeret med gult midt på kortet. De grå streger markerer nuværende bygninger og gadeforløb. Kort: Københavns Kommune.





Figur 5. Området som det så ud i 1908. Tætheden af bygningerne er langt større end på Geddes kort fra 1757 (fig. 4). Grøfterne er markeret med rødt og pestkirkegårdens udbredelse er markeret med gul streg. Forsikringskort fra 1908. Kort: Det Kongelige Bibliotek.



Figur 6. Det aktuelle område som det ser ud i dag. Grøfterne er markeret med rødt. Pestkirkegården er markeret med gult.

## 7 Undersøgelsens resultater

I forbindelse med det arkæologiske tilsyn, blev der afdækket et antal kontekster, hvis fordeling ses opgjort i tabellen nedenfor. Som det fremgår ovenfor, var grøfterne spredt udover et større område med flere baggårde. I hver gård var der kun et mindre antal anlæg registreret. Der er primært tale om rester af fundamenter og et enkelt trævandrør. Stratigrafien var generelt omrodet og til tider stærkt forstyrret, men på trods heraf er der indsamlet et varieret fundmateriale fra perioden 1600-1950. Overordnet set afspejler de registrerede anlæg de typiske typer for et område af denne karakter. Der er en jævn blanding af anlæg fra perioden 1600-1800, hvilket var forventeligt. Samtidig er områdets tidligere stratigrafi sløret af de mange nedrivninger i baggårdene og ombygningerne – specielt mod nord i området bag Niels Brock (områdets udvikling ses på de tre figurer 4-6). Der er ikke fremkommet spor efter begravelser i forbindelse med tilsynet. Se kontekstlisten kap. 11 for en samlet oversigt over lag og anlæg.

<b>Anlægstype</b>	<b>Antal</b>
Lag	15
Fundament	7
Mur	5
Granitblok	1
Stolpe	1
Planke	1
Trævandrør	1
<b>Total</b>	<b>31</b>

Tabel 3. Registrerede anlæg.





Figur 7. Grøft 100001 foran Valkendorfs Kollegium.

## 7.1 Grøft 100001

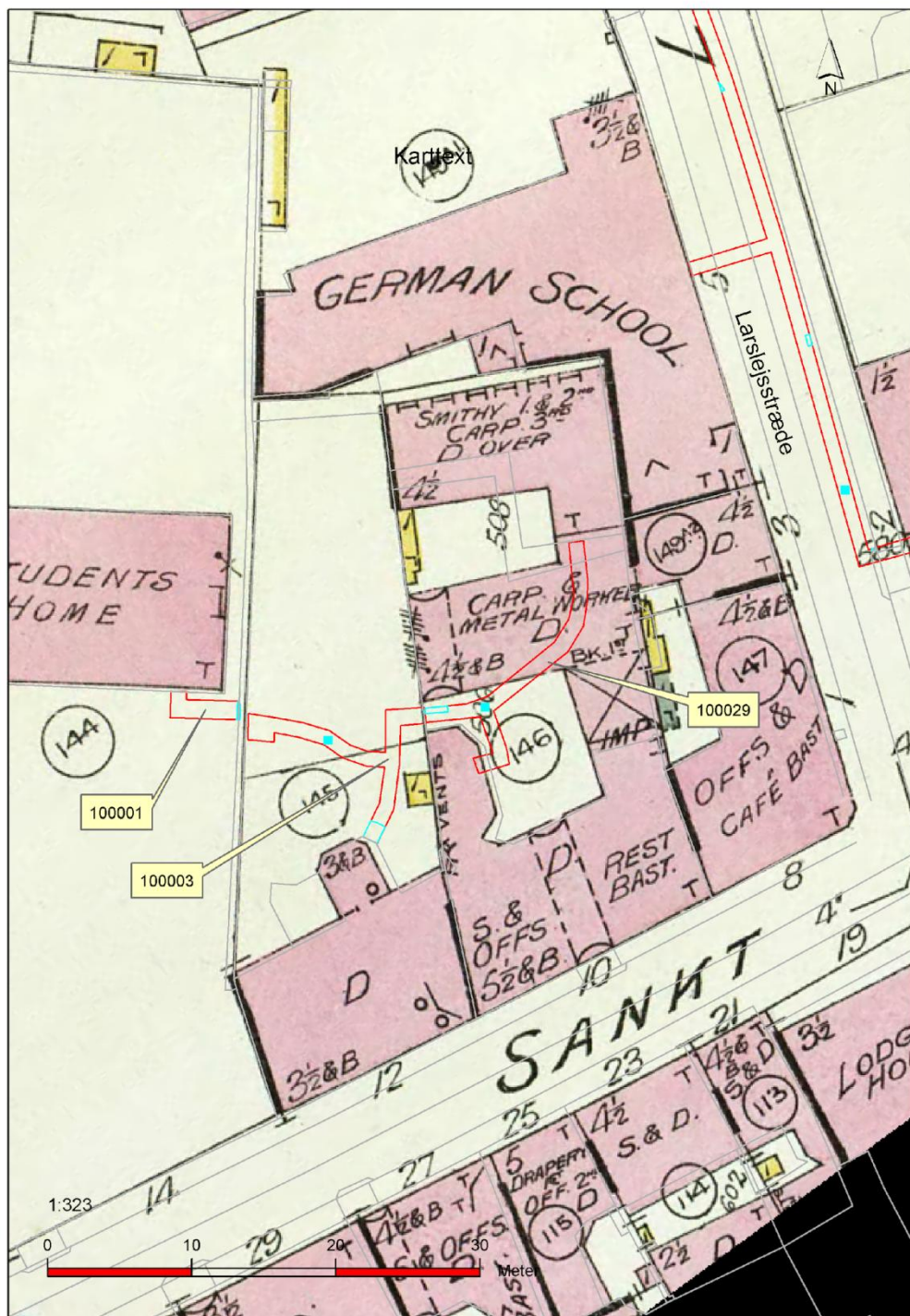
**S100002, S100004, S100005, S100006, S100007, S100009, S100010, 100037, 100038**

Grøften blev gravet på sydsiden af Valkendorfs Kollegie i Skt. Peders Stræde 14. Som nævnt tidligere lå det oprindelige kollegium med et forhus ud mod gaden og en auditoriebygning med have længere inde på grunden. Dele af begge bygninger blev afdækket på den sydlige del af grunden i 1929 og 1952. Grøft 100001 lå nord for det tidligere undersøgte område. Derfor antages det, at grøften blev anlagt i den nordlige del af den oprindelige have bag auditoriebygningen.

Dybden af grøften var ca. 1,25 m og den var generelt forstyrret af nedgravningen til et PVC-rør. Foruden den moderne brolægning S100010 og sættelaget S100004, var de to mest dominerende lag opfyldslagene S100002 og S100006 primært bestående af humøst jord med brokker og enkelte dyrekogler. Begge minder meget om området *havejord*. Der er ingen daterende fund fra grøften.

Grøften stødte mod øst op til en mur (S100038), der står i skellet ind til Skt. Peders Stræde nr. 12. I grøften var der 9 skifter bevaret og muren fortsatte op efter. Denne mur er støttet af S100009 og S100037. Formentlig er S100009 og S100038 samtidige, da de begge anvender næsten samme størrelse sten hhv. 25x13x10 cm og 22x13x8 cm (næsten *renæssanceformatet* 24x11x7cm) (fig. 9). Skiftegangen er krydsskifte, som anvendes i Danmark fra midten af 1500-tallet. Desuden var der en tydelig fortanding imellem de to murpartier, selvom S100009 var borthugget øverst.

S100037 består af 15 skifter af gule tegl, 17x11x4,5 cm – formentlig flensborgsten fra 1700-1800-tallet – som støtter S100038 uden at der er en egentlig fortanding (fig. 9 og 10). S100009 og S100038 er opført først, måske 1600-1700-tallet og på et senere tidspunkt er S100037 kommet til.



Figur 8. Grøfterne i Skt. Peders Stræde nr. 10, 12 og 14. Forsikringskort fra 1908. Kort: Det Kongelige Bibliotek.





Figur 9. S100009, S100037 og S100038 (mur i skellet ind til Skt. Peders Stræde nr. 12). Set mod vest.



Figur 10. S100037 og S100038.



## 7.2 Grøft 100003

### S100156, S100160

I baggården til Skt. Peders Stræde nr. 12 blev der gravet en længere grøft. Der blev påtruffet ét meget omrodet opfyldslag S100156, som på grundlag af fundmaterialet kan dateres til perioden 1660-1900-tallet. Som det fremgår af figur 4 var der i 1700-tallet prydhaver på dette areal. En mindre del af en brolægning af utilhuggede natursten, S100160, kan meget løseligt dateres til 1700-1800-tallet. At gården har bibeholdt den oprindelige udbredelse ses ved sammenligning af figur 4 og 7.

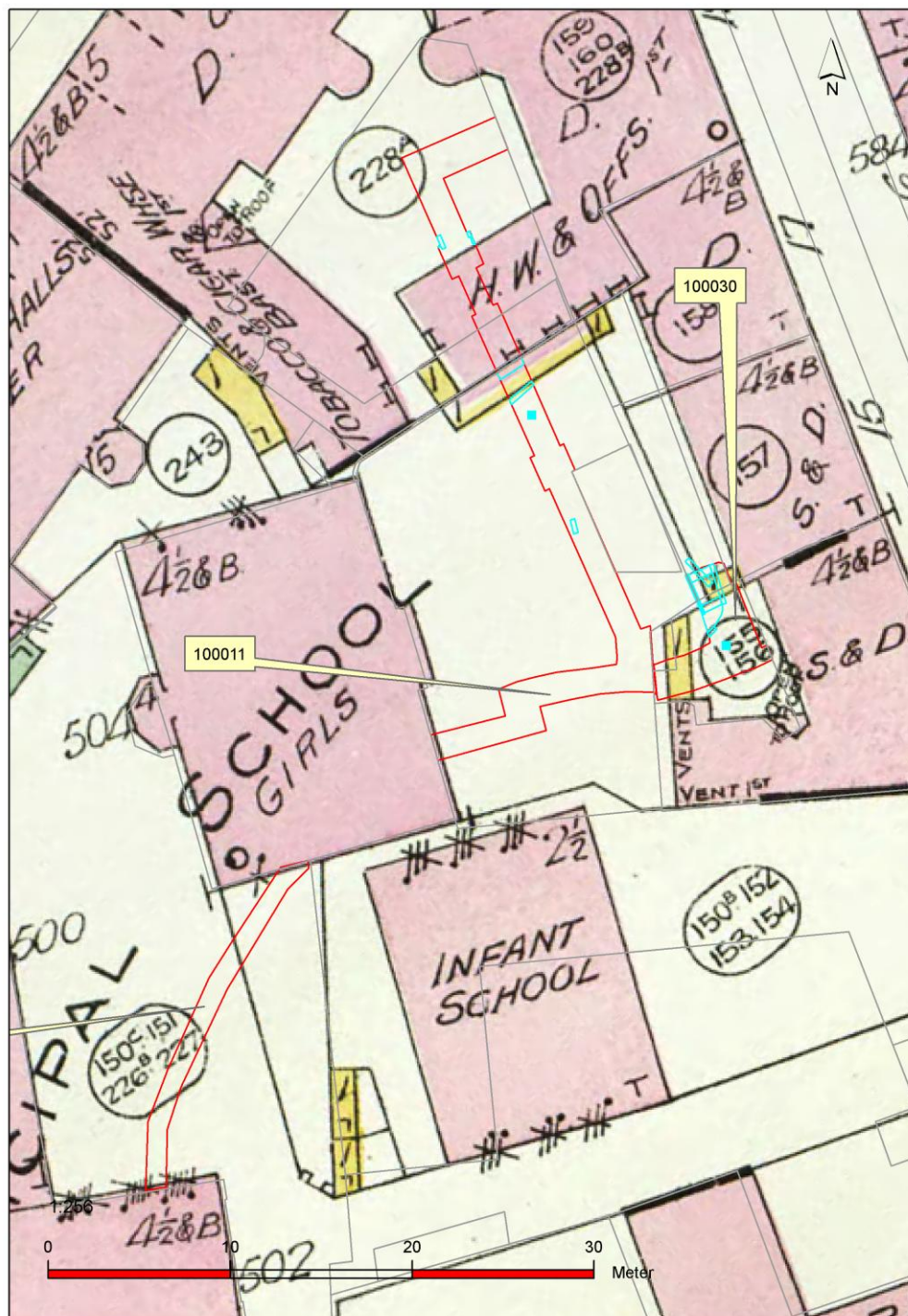
## 7.3 Grøft 100029

### S100157, S100161

Grøften lå i baggården til Skt. Peders Stræde 10. Her blev der ikke fundet nogen genstande i opfyldet S100157. Der er ikke mange brokker i opfyldet, selvom flere bygninger i gården er revet ned. Raseringslagene må være gravet af i forbindelse med nedrivningen af den bygning som omkranser store del af gården mod nord og øst (fig. 7). Det eneste spor efter en bygning var S100161, et murparti i gult tegl, to sten bred og med varierende skiftegang. Det målte sammenlagt 156x40 cm. Murpartiet lå lige øst for skellet ind til nabogrunden med nr. 12. Opmuringen virkede interimistisk, da der tilsyneladende ikke var nogle binder mellem de to forløb af teglsten. Det er muligt, at muren stammer fra bygningen, måske en lettere bygning, som ses på forsikringskortet fra 1908 markeret "carp. metal worker" (fig. 7). Det fremgår altså, at bygningen har huset både tømmer- og metalarbejde.



Figur 6. S100161 set oppefra. Murpartiet har haft et forløb gående Ø-V.



Figur 11. Det nordlige område i gårdene bag ved Niels Brock. Grøfter er markeret med rødt, anlæg med blåt. Forsikringskortet 1908. Kort: Det Kongelige Bibliotek.



## **7.4 Grøft 100011**

**S100031, S100032, S100033, S100148, S100149, S100150, S100158, S100164, S100165, S100166, S100167**

Denne grøft fik et helt andet forløb end planlagt fra begyndelsen af anlægsarbejdet. Dette resulterede i en grøft i de to baggårde bag Nørre Voldgade 32-34 – det nuværende Niels Brock. Området er generelt meget ombygget og der var flere murforløb og fundamenter, men alle var stærkt forstyrrede og relativt nye. Blandt andet fandtes fundamentet S100031 til det tidligere skoletoilet i gården (den gule bygning midt i kortet gående NØ-SV, fig. 11). S100148, S100149 og S100150 var to parallelt løbende mure i gult tegl og fundament. Hvad de har været en del af er uklart på nuværende tidspunkt. På Geddes Kvarterkort fra 1757 er det nuværende område med baggårdene udlagt som prydhaver og lagene bærer præg af at være netop området opfyldt og havejord.

## **7.5 Grøft 100012**

**S100168**

En mindre grøft blev ligeledes anlagt i baggården til Niels Brock. På Geddes Kvarterkort fra 1757 fremgår det, at det aktuelle område var den centrale del af den tidligere pestkirkegård. Det var her der fremkom rester af humane skeletter i forbindelse med anlægsarbejde i gården i 1998.<sup>6</sup> Grøften er den eneste fra det aktuelle tilsyn, som er placeret på arealet for pestkirkegården. Der fremkom et enkelt lag, hvis bund ikke blev observeret. S100168 kan måske være den øverste del af den omrodede kirkegårdsjord. Laget er mindre forstyrret end de andre lag i området og indeholder ikke lommer af brokker. Fundet af skeletresterne i 1998 blev gjort længere mod vest – i retning mod Teglgårdsstræde. Gravedybden er ikke oplyst, men det stod klart, at koncentrationen af grave ikke var høj. Ved det aktuelle tilsyn fremkom der ingen spor efter begravelse eller andre anlæg, men der blev indsamlet tre genstande, som kan dateres til 1700-1800-tallet. Årsagen til at der ikke blev påtruffet begravelse er formentlig, at gravedybden var begrænset til ca. 1 m.

## **7.6 Grøft 100027**

**S100028, S100163**

I grøften som løb langs med Larslejsstræde, fremkom der et trævandør S100028, som kunne følges tre steder; resten var forstyrret af moderne anlægsarbejde. De få genstandsfund som blev indsamlet fra det omrodede opfyldslag S100163 dateres til perioden 1600-1800-tallet.

---

<sup>6</sup> KBM2054 Nørre Voldgade 28



Figur 12. Del af trævandørret S100028. Den ydre diameter er 30 cm.



Figur 13. Hjørnefundament S100035 med ydermuren der svinger mod NV.





Figur 14. Del af lille "støttemur" i hjørnefundament S100035 gående NØ-SV. Ydermuren har været til højre i billedet – de nederste skifter fra den ses øverst til højre. Støttemuren var to sten tykke ca. 40 cm.



Figur 15. Resterende del af hjørnefundament S100035 efter fjernelse af jorden og den østlige del af fundamentet.





Figur 16. Detalje. Brolægning S100036 fortsætter tilsyneladende under fundamentet S100035.

## 7.7 Grøft 100030

### S100035, S100036, S100159, S100162, S100169

Grøft 100030 blev anlagt i en meget lille baggård til Larslejsstræde nr. 13. Her fremkom et hjørnefundament (S100035) 3,46 m langt og 1,45 m bredt (fig. 13). Ved hjørnet drejede det gradvist mod NV og fortsatte derefter lige ud. Hele fundamentet var opbygget primært i flensborgsten med målene 21x10,5x4,2 cm og der blev i alt registreret 17 skifter, med en totalhøjde på 114 cm og to sten tyk. Der var også anvendt andre typer af gule teglsten. Skiftegangen synes at variere igennem hele fundamentet. Mørtelen var lysegrå, sandet og virkede udvasket.

To mindre murpartier (fig. 14 og 15), begge med et forløb gående NØ-SV, stødte op til hjørnets krumme ydermur. De to murpartier var begge to sten brede, opført i samme sten som resten af hjørnefundamentet og kunne følges til den samme højde. Fortandingerne mellem ydermuren af fundamentet og de to mindre murpartier var tydelig og de må alle tre være opført samtidig.

Hele fundamentet gik i forbandt med en stående mur (S100169) mod vest, som stadig står under det nuværende skur i skolegården. Skurets moderne betonfundament er støbt oven på den gamle mur (fig. 15). Der er 12 skifter bevaret og muren er sat med samme sten som resten af fundamentet S100035. Formentlig er det hele opført samtidig.

I forbindelse med S100035 blev der flere steder registreret en brolægning S100036 (fig. 16) på indersiden af ydermuren. Brolægningen bestod af piksten og ligesom fundamentet var den anlagt i opfyldet S100162. Det så ud som om brolægningen fortsatte ind under fundamentet og det er muligt, at brolægningen er ældre end fundamentet. Stenene virker for små til at være en syld under fundamentet og de ses som nævnt i et større område. Hvis fundamentet er etableret på brolægningen, understøtter det indtrykket af anlæggets lidt midlertidige karakter. En forklaring kan være, at S100035 kan udgøre et hjørne i den prydhave, som er gengivet på Geddes kort fra 1757 (fig. 4).

Sammen med fundamentet blev der også afdækket en tilhugget granitblok S100059, der målte 190x30x20 cm. Den lå ikke in situ og mindede mest af alt om en efterladt bygningsdetalje eller en kantsten. Stenen havde ingen spor, som afslørede noget om dens anvendelse.

## 7.8 Fundmateriale

I forbindelse med det arkæologiske tilsyn blev der indsamlet i alt 642 fund fordelt som det fremgår af tabellen neden for. Dateringsmæssigt dækker fundmaterialet tiden fra den efterreformatoriske periode omkring 1600 og frem til mellemkrigsårene omkring 1930. Hovedparten af genstandsmaterialet stammer fra enevælden og dateres løseligt til 1700-1800-tallet. Fundene er relateret til de enkelte grøfter, men er registreret som løsfund. Det var fra starten af håbet, at de kunne give en indikation af områdets udvikling, men dette har ikke været tilfældet, da der fra hver grøft er en generel variation i fundmaterialet. For yderligere information se fundrapporten kap. 12 udarbejdet af arkæolog Claes Hadevik fra Københavns Museum.

Fundtyper	Antal
Glas	142
Keramik	381
Keramisk byggemateriale	16
Kridtpiber	28
Læder	3
Metal, udif.	1
Metal, bly	3
Metal, jern	68
<b>Total</b>	<b>642</b>

Tabel 4. Oversigt over registrerede fund.



## 8 Diskuterende sammenfatning

Tilsynet bærer præg af, at det var spredt ud på få grøfter over et stort område. Derfor fremstår de afdækkede anlæg isoleret og med begrænset sammenhæng. I forbindelse med anlægsarbejdet blev der ikke påtruffet spor efter de tidligere kirkegårde i området. Det var i det hele taget tvivlsomt fra begyndelsen af projektet, i hvor stor grad begravelse ville blive berørt af grøfterne. I stedet for var det forventet, at der kunne være kulturlag med et meget varieret genstandsmateriale, som eventuelt kunne give en indikation af områdets udvikling. Derfor blev hver del af tilsynet inddelt i særskilte grøfter, i håbet om at genstandsmaterialets dateringer ville have en tydelig tidsmæssig fordeling, som kunne anvendes til en faseopdeling af områdets historie. Dette har ikke været tilfældet, da der er en generel overvægt af genstande fra perioden 1700-1800-tallet og en overordnet spredning fra 1600-1950. Dette stemmer desuden overens med de anlæg, som blev registreret.

## 9 Fremtidigt arbejde

Tilsynet i baggårdene til Larslejsstræde og Skt. Peders Stræde har vist, at der stadig er arkæologisk interessante bygningslevn i området. Generelt var graden af forstyrrelse ikke så stor, som det kunne forventes. Flere af fundamentene var i ganske god stand og der er indsamlet et stort og varieret fundmateriale – om end det primært stammer fra en mindre del af det undersøgte areal. I forbindelse med tilsynet blev der ikke påtruffet spor efter kirkegården og begravelser, men på trods af de meget spredte grøfter, har det været muligt at få et arkæologisk indblik i områdets udvikling. Da der har været en pestkirkegård i karréen og da der er mulighed for at støde på begravelser i forbindelse med fremtidige anlægsarbejder vil Københavns Museum fortsat føre tilsyn i området.

## 10 Litteraturliste

Steenberg, J 1945: Sankt Petri Kirke. I: *Danmarks Kirker. København By*. Bd. 1. København. S. 232-452

Tønnesen, A 1988: Nord for Strøget. I: *København før og nu – og aldrig*. Bd. 4. København. S. 537-552.

Insurance plan of Kjøbenhavn1908:

[http://www.kb.dk/da/nb/materialer/kort/insurance\\_plan.html](http://www.kb.dk/da/nb/materialer/kort/insurance_plan.html) [anvendt 23.06.16]

## 11 Kontekstliste

Id	Navn	Tolkning	Datering	Grøft
100002	Havejord m. brokker	Fill	1600-1700-tallet	100001
100004	Moderne sand	Levelling layer	Moderne	100001
100005	Brokkelag	Demolition layer		100001
100006	Havejord, omrodet	Fill	1600-1700-tal	100001
100007	Sandlag	Levelling layer		100001
100009	Mur	Wall		100001
100010	Brosten	Paved surface	Moderne	100001
100028	Trævandrør	Water pipe	1600-1700-t	100027
100031	Fundament	Foundation wall	Moderne	100011
100032	Fundament	Foundation wall	Efter 1850	100011
100033	Fundament	Foundation wall	1700-1800-t	100011
100035	Fundament	Foundation wall	1700-1800-t	100030
100036	Brolægning	Paved surface	1700-1800-t	100030
100037	Fundament	Foundation wall	1700-1800-t	100001
100038	Fundament	Foundation wall	1600-1700-t	100001
100148	Mur	Wall	1600-1700-t	100011
100149	Fundament	Foundation wall	1700-1800-t	100011
100150	Mur	Wall	1700-1800-t	100011
100156	Omrodet opfyld	Dump layer	1660-1900-t	100003
100157	Omrodet opfyld	Dump layer	1700-1800-t	100029
100158	Omrodet opfyld	Dump layer	1660-1900-t	100011
100159	Granitblok	Stone		100030
100160	Brosten	Paved surface	1700-1800-t	100003
100161	Murparti	Wall	1700-1800-t	100029
100162	Opfyld	Dump layer	1600-1900-t	100030
100163	Omrodet opfyld	Dump layer	1600-1800-t	100027
100164	Humøst lag	Organic Layer		100011
100165	Fyldskifte	Fill		100011
100166	Bræt i profil 2	Plank		100011
100167	Pæl i profil 2	Post		100011
100168	Kirkegårdsjord?	Fill	1700-1800-tallet	100012
100169	Mur under skur	Wall	1700-1800-tallet	100030

## 12 Fundrapport og -liste

Fyndmaterialet omfattar 54 fyndposter som består av 642 föremål eller fragment (tab. 1). Det observerades även ben från tamdjur samt skal från ostron och blåmusslor, men dessa insamlades ej. Samtliga är att betrakta som lösfynd, då de endast kan knytas till olika utgrävningsschakt. Materialet är kronologiskt blandat. De äldsta fynden utgörs av kakelugnsfragment av renässanstyp, från omkring år 1600, och de yngsta är glasflaskor från 1930-talet. En stor majoritet av fynden härrör dock från 1700- och 1800-talen.

Bland fynden kan särskilt framhållas en maskaron av bemålat lergods (fig. 1), vilken möjligen utgjort ett krön på en kakelugn. Bland fajansen finns några fragment som definitivt härrör från den tidigare fabriken vid St. Kongensgade (1722–c:a 1772): ett fragment med delar av en signatur samt ett fragment av en blådekorerad smörskål (fig. 2). Båda dessa kan dateras till 1700-talets andra fjärdedel (jfr Ahlefeldt-Laurvig & Uldall s. 215). Ett exempel från den moderna världens fyndflora är ett spolningshandtag till en WC-stol från 1900-talets början (fig.3).

En stor del av fyndmaterialet representerar importgods, där de mest påtagliga exemplen utgörs av holländska kritpipor, kinesiskt porslin, tyskt stengods (bl. a. av Westerwaldtyp) och engelskt flintgods.

Som helhet betraktat är fyndmaterialet helt i linje med vad man kan förvänta i en nordeuropeisk, urban kontext från tiden c:a 1600–1950.

Material	Antal	Fyndtyper
Glas	142	Dricksglas (3), flaskglas (97), glasplåtå (2), planglas (35), skärvor, diverse (5)
Keramik	381	Fajans (20), industriellt gods, flintgods m.m. (177), porslin (20), stengods (26), yngre rödgods (116), yngre svartgods (14), yngre vitgods (8)
Keramiskt byggnadsmaterial	16	Taktegel (12), ugnskakel (3), väggkakel (1)
Kritpipor	28	Huvud, skaft (27)
Läder	3	Skosula (3)
Metall, odef.	1	Kam
Metall, bly	3	Spröjs (3)
Metall, järn	68	Beslag, galler (16), handtag, kniv, krampa (2), kedja, köttkvarn, muff (till trävattenrör), odef. fragm. (20), spik (23), spiselkrok (?)
	<b>642</b>	

Tabell 1. Larslejstræde (KBM 4048). Samtliga fynd.



Fig. 1. Maskaron av glaserat lergods (KBM4048x1), vilken möjligen utgjort ett krön till en kakelugn (1600-tal).





Fig. 2. Fragment av blåmålad smörskål av fajans (KBM4048x2, del av) från fabriken vid St. Kongensgade. 1700-talets andra fjärdedel.



Fig. 3. Spolningshandtag av porslin till WC-stol (KBM4048x24) med inskription: "TRÆK & SLIP". 1900-talets början.



## 12.1 Referenser

- Ahlefeldt-Laurvig, J. & Uldall, K. 1970. *Fajencer fra fabriken i St. Kongensgade*. København.
- Bartels, M. 1999. *Cities in Sherds 2. Catalogue. Finds from Cesspits in Deventer, Dordrecht, Nijmegen and Tiel (1250–1900)*. Zwolle.
- Gaimster, D. 1997. *German Stoneware. Archaeology and Cultural History*. British Museum. London.
- Gawronski, J. (ed.) 2012. *Amsterdam Ceramics. A City's History and an archaeological ceramics catalogue 1175–2012*. Amsterdam.
- Knudsen, A.V. 1992. *Keramikfabriken Søholm. Grundlagt 1835*. Bornholms Museum, Rønne.
- Schlüter, M. 1984. *Danske flasker – fra renæssancen til vore dage*. København.

## 13 Fundliste

X-nr	Material	Type	Fragm.	N	Status	Dating	Context
1	CBM	Maskaron	Fragment	1		Post medieval	100030
2	Ceramic	Fajans	Fragment	18		Post medieval	100030
3	Ceramic	Porslin	Fragment	18		Late post-medieval	100030
4	Ceramic	Stengods bl.a. Westerwald	Fragment	23		Late post-medieval	100030
5	Ceramic	"Bornholmsfajans"	Fragment	17		Modern time	100030
6	Ceramic	Flintgods odekorerat	Fragment	13 3		Modern time	100030
7	Ceramic	Flintgods dekorerat/märkt	Fragment	22		Modern time	100030
8	Ceramic	Yngre rödgods	Fragment	99		Late post-medieval	100030
9	Ceramic	Yngre vitgods	Fragment	8		Late post-medieval	100030
10	Ceramic	Yngre svartgods	Fragment	14		Late post-medieval	100030
11	Pipeclay	Kritpipor	Fragment	28		Late post-medieval	100030
12	Glass	Flaskglas	Fragment	81		Late post-medieval	100030
13	Glass	Laboratorieglass	Fragment	2		Late post-medieval	100030
14	Glass	Glasplåtå	Fragment	2		Modern time	100030
15	Glass	Dricksglas	Fragment	2		Late post-medieval	100030
16	Glass	Planglas	Fragment	35		Late post-medieval	100030
17	CBM	Väggkakel, tennglasyr	Fragment	1		Late post-medieval	100030
18	Iron	Knivhandtag	Fragment	1	Discarded	Late post-medieval	100030
19	Iron	Järnkrampor	Intact	2	Discarded	Modern time	100030
20	Iron	Järnspikar	Intact	22	Discarded	Late post-medieval	100030
21	Iron	Icke bestämbara järnfragment	Fragment	20	Discarded	Late post-medieval	100030
22	Lead	Blyspröjsar	Fragment	3		Late post-medieval	100030
23	CBM	Taktegel	Fragment	12	Discarded	Late post-medieval	100030
24	Ceramic	Spolningshandtag för WC	Intact	1		Modern time	100003
25	Ceramic	Yngre rödgods	Fragment	1	Discarded		100003
26	Glass	Vinbutelj	Intact	1		Modern time	100003
27	Glass	Ölbutelj	Fragment	1		Modern time	100003
28	Glass	Medicinflaska 1L	Intact	1		Modern time	100003
29	Glass	Läskflaska, patentkork	Intact	1		Modern time	100003
30	Glass	Läskflaskor med patentkork	Fragment	2		Modern time	100003
31	Glass	Glasskärvor, bl.a. opalin	Fragment	5		Modern time	100003
32	Glass	Vinglas, pressglas	Fragment	1		Modern time	100003
33	Iron	Köttkvarn	Intact	1	Discarded	Modern time	100003
34	Metal undef.	Kam, aluminium?	Fragment	1		Modern time	100003
35	Iron	Järnspik	Intact	1	Discarded	Late post-medieval	100003
36	Iron	Handtag (bygel)	Intact	1	Discarded	Late post-medieval	100003
37	Iron	Spiselkrok	Fragment	1	Discarded	Late post-medieval	100003
38	Iron	Kedja	Fragment	1	Discarded	Modern time	100003

39	Iron	Beslag för gångjärn	Intact	1	Discarded	Modern time	100003
40	Iron	Dekorativt galler	Fragment	16	Discarded	Late post-medieval	100003
41	Glass	Flaskglas	Fragment	7		Late post-medieval	100011
42	Ceramic	Kinaporslin	Fragment	1		Late post-medieval	100011
43	Ceramic	Fajans	Fragment	1		Late post-medieval	100011
44	Ceramic	Flintgods	Fragment	4		Modern time	100011
45	Ceramic	Stengods bl.a. Westerwald	Fragment	3		Late post-medieval	100011
46	Ceramic	Yngre rödgods	Fragment	13		Late post-medieval	100011
47	Ceramic	Yngre rödgods	Fragment	2		Late post-medieval	100012
48	Ceramic	Flintgods	Fragment	1		Late post-medieval	100012
49	Glass	Flaskglas	Fragment	1		Late post-medieval	100012
50	Ceramic	Fajans	Fragment	1		Late post-medieval	100027
51	Ceramic	Yngre rödgods	Fragment	1		Late post-medieval	100027
52	CBM	Kakelugn	Fragment	2		Early post-medieval	100027
53	Iron	Muff till trävattenrör	Intact	1	Discarded	Late post-medieval	100027
54	Leather	Sko, lädersula	Fragment	3	Discarded	Late post-medieval	100030

## 14 Tegningsliste

Id	Navn	Målestok	Tegnet af
100151	Tegning 1	1:20	MBS
100152	Tegning 2	1:50	MBS
100153	Tegning 3	1:50	MBS
100154	Tegning 4	1:20	MBS
100155	Tegning 5	1:20	MBS

## 15 Fotoliste

Id	Filnavn	Beskrivelse	Set mod	Fotograf	Dato
100013	C02_0280	S100038	Ø	MBS	281014
100014	C02_0282	S100038	Ø	MBS	281014
100015	C02_0284	S100037	SØ	MBS	281014
100016	C02_0286	Z100001	V	MBS	281014
100019	C02_0290	Z100003	V	MBS	291014
100020	C02_0294	S100160	-	MBS	291014
100023	C02_0306	S100161	S	MBS	031114
100024	C02_0307	S100161	S	MBS	031114
100025	C02_0310	S100161	N	MBS	031114
100093	C02_0312	S100161	N	MBS	031114
100096	C02_0325	Z100029	NØ	MBS	071114
100100	C02_0482	Profil 2	Ø	MBS	011214
100101	C02_0509	Z100030	V	MBS	021214
100102	C02_0510	Z100030	S	MBS	021214
100106	C02_0537	S100035	S	MBS	081214
100107	C02_0540	S100035	V	MBS	081214
100108	C02_0555	S100035	V	MBS	081214
100109	C02_0557	S100035	V	MBS	081214
100110	C02_0559	S100035	V	MBS	081214
100111	C02_0563	S100035, S1000	SV	MBS	081214
100113	C02_0569	S100035	N	MBS	081214
100114	C02_0571	S100035	NV	MBS	081214
100115	C02_0574	S100035	NV	MBS	091214
100116	C02_0578	S100035	SV	MBS	091214
100117	C02_0583	S100035	NV	MBS	091214
100118	C02_0587	S100035	NV	MBS	091214
100119	C02_0598	S100035, S1000	NV	MBS	091214
100120	C02_0599	S100035	NV	MBS	091214
100121	C02_0602	S100035	SV	MBS	091214
100122	C02_0603	S100035	SV	MBS	091214
100123	C02_0605	S100035	V	MBS	091214
100125	C02_0621	S100035	V	MBS	091214
100126	C02_0627	S100159	-	MBS	091214
100127	C02_0629	S100159	-	MBS	091214
100130	C02_1025	S100028	NV	MBS	160415
100131	C02_1028	S100028	NV	MBS	160415
100132	C02_1032	Z100027	Ø	MBS	160415
100133	Cam113_8742	S100028	-	MBS	240415
100134	Cam113_8744	S100028	-	MBS	240415
100135	Cam113_8745	Z100027	NV	MBS	240415
100136	Cam113_8746	S100028	NV	MBS	240415
100137	Cam113_8754	Z100027	SØ	MBS	240415



## 16 Oversigtsplan

